

**Генадзь Кісялёў, Смак беларушчыны, Лімарыус, Мінск
2013, 498 с.**

Генадзь Кісялёў – гэта, сёння можна так сказаць, своеасаблівы даследчы інстытут, які цягам паўстагоддзя (1958–2008) самааддана і сістэмна працаваў „з думай пра Беларусь”, напісаўшы новую і праўдзівую гісторыю беларускай літаратуры і культуры XIX стагоддзя, зрэдку толькі выкочваючы са свайго „палетку”, каб паказаць „пуцявіны” Янкі Купалы ці Якуба Коласа або вытлумачыць скарынаўскую сімволіку.

Паўтара дзясятка арыгінальных кніг, яшчэ амаль столькі ж падрыхтаваных-укладзеных зборнікаў крыніцазнаўчых матэрыялаў, тры-чатыры сотні артыкулаў – гэта не проста спадчына Г. Кісялёва, гэта наш агульнанацыянальны набытак. Напісанае і падрыхтаванае Г. Кісялёвым проста мусіць быць складзена ў шматтомнае навуковае выданне, бо ў такой форме будзе больш поўна адлюстроўваць, з аднаго боку, культурна-гістарычны кантэкст беларускага XIX стагоддзя, а з другога – стаць сапраўдным помнікам таленту і самаахвярнасці навукоўца-даследчыка.

І такое выданне некалі будзе...

Не сёння, праўда. Бо сёння беларуская дзяржаўная ідэалогія робіць стаўку на сакралізацыю філасофіі суседняга, а не ўласнага народу. Г. Кісялёў жа, нягледзячы на тое, што па пашпарту пісаўся „рускі”, але пачуўшы „кліч продкаў” (продкі па матчынай лініі – Дзмітрычонкі – паходзілі з Віцебшчыны) цалкам пасвяціў сябе на пошукі „ісціны” беларускай. Так, менавіта пошукамі ісціны кіраваўся навуковец у сваіх даследаваннях, а не дастасаваннем да кар’ерысцка-кан’юнктурных тэндэнцый эпохі. А каб гэтая ісціна не выглядала проста гіпотэзай (нібы высмактаная з пальца), ён абавязкова засноўваў свае публікацыі на дакументах, на архіўных матэрыялах. І выдаваў – у адпаведнасці з прынятымі ў навуцы нормамі – гэтыя матэрыялы. Напрыклад, зборнік *Пачынальнікі*, дзе ўласнакісялёўскага тэксту няшмат (уступныя словы, каментар), але няхай хто паспрабуе сказаць, што гэта не кніга Г. Кісялёва! Больш правільна было б пазначыць на тытульным аркушы так: Г. Кісялёў, *Пачынальнікі. З гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст.*

Вядома, шматтомнае выданне даследаванняў навукоўца – рэч нязвыклая, рэдка сустраканая ў свеце. З гэтай прычыны такі праект, пэўна ж, не мае яшчэ нават ідэйна-помыслагава ўвасаблення. Таму, відаць, з’яўляліся час ад часу проста перавыданні ранейшых кніг Г. Кісялёва: *Ад Чачота да Багушэвіча* (2002), *Пачынальнікі* (2003), *Жылі-былі класікі* (2003), *Кніга першая... кніга апошняя* (2009), а таксама выданне ў кніжным фармаце (вядома, не ўсіх) артыкулаў 1990-х гг., што ўкладальніца Лія Кісялёва, кандыдат філалагічных навук, даследчыца таго ж самага, „бацькавага” XIX стагоддзя, – назвала *Смак беларушчыны* (2013).

Кнігу надрукавала выдавецтва „Лімарыус“, пэўна ж, па ініцыятыве Аляксандра Фядуты, палітычнага дзеяча і даследчыка рускай літаратуры XIX ст. Менавіта тое выдавецтва, якое ў 2009 г. выдала „кнігу памяці“ Генадзя Кісялёва ...*Пачуць, як лёсу валяцца мury*.

Зрэшты, рэцэнзаванае выданне пад адной вокладкай змяшчае дзве кнігі: перш-наперш гэта *Радаводнае дрэва: Каліноўскі – эпоха – наступнікі*, што пабачыла свет у 1994 г., а другая частка зборніка – уласна *Смак беларушчыны*.

Правільным будзе назваць гэта выданне помнікам Кастусю Каліноўскаму і ягоным аднадумцам. Прыватным помнікам, узведзеным на памятку 150-й гадавіны Паўстання. (Што ж, беларусы сёння толькі прыватным чынам могуць адзначаць слаўныя падзеі сваёй мінуўшчыны.) Бо большасць матэрыялаў як першай, так і другой кніг непасрэдна датычаць гераічнага нацыянальна-вызваленчага чыну беларуска-ліцвінскіх патрыётаў сярэдзіны XIX ст.

У *Смаку беларушчыны „пачынаецца“ Паўстанне артыкулам Сыракомля ці Дунін-Марцінкевіч?: Беларуская паэма пра варшаўскія падзеі 1861 года* (упершыню: газета „ЛіМ“ ад 2 і 9 жніўня 1996 г.). Доўга Г. Кісялёў не выходзіў на свет Божы з гэтым творам беларускае музы з 1861 г. Немагчыма яго было апублікаваць у савецкія часы. Але, відаць, адчуўшы, што і ў новую эпоху дзяржаўныя выданні хутка будуць адмаўляцца ад такога падарунка, ускочыў, што называецца, ледзь не ў апошні вагон і пазнаёміў грамадскасць як ацэньвалі нашы продкі (можа, У. Сыракомля, але хутчэй В. Дунін-Марцінкевіч!) дзеі расійскай зброі, што – як любяць сцвярджаць некаторыя – „пакрыла сябе славаю на палях брані“. Гэтым разам на Замкавым пляцы ў Варшаве на мірнай маніфестацыі пабожнага люду.

Хочацца верыць, што нас чакае працяг гэтае гісторыі, што фрагмент паэмы *Плынуць вятры...*, які захаваўся ў паперах малазнанага сёння паўстанца Леапольда Кульчыцкага, будзе дапоўнены новымі архіўнымі знаходкамі.

У той ці іншай ступені датычаць В. Дуніна-Марцінкевіча ды Паўстання і наступныя артыкулы зборніка. Так, у нарысе *У Дабраўлянах, прыстанку муз, у 1863 годзе* (упершыню: газета „Голас Радзімы“ ад 30 студзеня, 6, 13, 20, 27 лютага і 6 сакавіка 1997 г.) асвятляецца перыяд жыцця В. Дуніна-Марцінкевіча ад красавіка 1863 г. (калі літаратар, хаваючыся ад арышту пакінуў Люцынку) да арышту ў кастрычніку 1864 г. Ведалі б нашы краязнаўцы гэтую публікацыю Г. Кісялёва, дык не пісалі б пра побыт В. Дуніна-Марцінкевіча на Піншчыне, уяўную працу ў школе ў вёсцы Альпень і напісанне „буйнага твора на тэму жыцця мясцовай шляхты“.

Артыкул *Чацвёрта са старога здымка* (упершыню: газета „Голас Радзімы“ ад 19, 26 лютага, 5 і 12 сакавіка 1998 г.) апавядае пра слауты здымак мінскай інтэлігенцыі ў чамарках з 1863 г., пра асоб, блізкіх да В. Дуніна-Марцінкевіча: Карла Бішафа, Канстанціна і Рамуальда Рагоўскіх, а таксама пра Габрыэля Есьмана. Прычым Г.Кісялёў не проста спыняецца на паўстанцкім лёсе сваіх герояў, а – па магчымасці – прасочвае і лёс іхніх нашчадкаў. Цікава, напрыклад, што сын Г. Есьмана Юзаф (1868–1955), нягледзячы на тое, што пакінуў Беларусь (Мінск) у маладым узросце, жывучы і працуючы ў Азербайджане, карыстаўся беларускаю моваю. Радавод Есьманаў навуковец даводзіць ледзь не да нашых дзён: унук Габрыэля Багдан выдаў кнігу ў Баку ў 1986 г.

Артыкул „*То Тадэвуш – лепшы сябра – аж з-пад Магілёва...*” (упершыню: газета „Голас Радзімы” ад 27 лістапада і 4 снежня 1997 г.) знаёміць чытача з яшчэ адным блізкім прыяцелям В. Дуніна-Марцінкевіча – Тадэвушам Чудоўскім (1824–1863), адным з арганізатараў Паўстання на Магілёўшчыне. Яго забілі сяляне, якія – падахвочаныя ўладамі – ішлі за карнікамі з надзеяй пажывіцца. Менавіта ён, Т. Чудоўскі з’яўляецца крыніцаю надзвычай цікавай інфармацыі (у лісце да Адама Кіркора) пра паэта з Горы-Горак, які „з незвычайным талентам паэтычным піша па-беларуску”. Ці не ідзе тут гаворка пра аўтара *Тараса на Парнасе*?

Пра мінскага знаёмага В. Дуніна-Марцінкевіча апавядаецца і ў даследаванні *Дыярыуш Міхала Галубовіча* (упершыню: газета „Голас Радзімы” ад 24 кастрычніка і 5 лістапада 1998 г.). Цікава тое, што мінскі ўніяцкі, а пасля праваслаўны ўладка згадвае ў сваіх нататках не толькі „беларускага дудара”, але і Паўла Багрыма, праўда, не як літаратара, а выдатнага майстра-каваля, да якога ў Крашын нават эліта губернскага горада Мінска пасылала па патрэбныя ёй рэчы.

Наступныя дзве працы – *Нацыянальная ідэя ў Каліноўскага* (упершыню: газета „Голас Радзімы” ад 11, 18, 25 студзеня 1996 г.) і *Здарэнне з Яськам-гаспадаром* (упершыню: часопіс „Полымя”, 1994, № 6) – закранаюць непасрэдна дзейнасць кіраўніка Паўстання 1863–1864 гг. Кастуся Каліноўскага. Напачатку 1990-х гг. Г. Кісялёў аргументавана заявіў, што „ў творчасці і дзейнасці К. Каліноўскага без цяжкасці знаходзім усе неабходныя элементы-чыннікі, з якіх гэтая ідэя [нацыянальная] складаецца” (с. 380) – „ідэя права і абавязку беларусаў імкнуцца да такіх сацыяльных і дзяржаўных формаў, якія найлепшым чынам маглі б забяспечыць захаванне і далейшае развіццё нацыі” (с. 379).

І менавіта аргументацыя Г. Кісялёва ўяўляецца нам больш пераканаўчай, чым бездапаможныя спробы сучасных „новых беларусов”, дакладней – „западнарусов”, якія пераказваюць у сваіх публікацыях высновы царскіх генералаў-мураўёўцаў, гісторыкаў „мятежа”. Але хто паверыць дылетантам з іх антыгістарычным падыходам ад асвятлення праблем Паўстання?

Кіруючыся правілам, што Гісторыю народа робяць не безаблічныя масы, а асобы, Г. Кісялёў, на падставе шматгадовых карпатлівых даследаванняў змог стварыць партрэты шмат якіх удзельнікаў Паўстання: Станіслава Сангіна (1818–1863), Рамана Рагінскага (1840–1915) [артыкул *Апокрыфы змагання: Сангін – Сямяцічы – Рагінскі*. Упершыню: часопіс „Беларуская мінуўшчына” 1997, № 1–3], Фелікса Ключоўскага (1841–1863) [артыкул *Самая цудоўная і чыстая постаць Паўстання*. Упершыню: газета „Голас Радзімы” ад 26 кастрычніка і 2 лістапада 1995 г.], Вінцэнта Козела, Густава Чаховіча [артыкул *А што на Мядзельшчыне? Асобна не публікаваўся (?)*], Ігната і Васіля Катырлаў [артыкул *Шляхамі „Зямлі і волі”: браты Катырлы*. Упершыню: „Голас Радзімы” ад 12, 26 верасня, 3, 10, 17 кастрычніка 1996 г.], Станіслава Сен-Клера (1835–1887) [артыкул *Беларускія вёрсты шатландскага двараніна Сен-Клера*. Упершыню: газета „Голас Радзімы” ад 18 і 25 чэрвеня 1998 г.].

Падаючы „аўтэнтчныя факты-дакументы з эпохі Каліноўскага, Дуніна-Марцінкевіча, Багушэвіча”, Г. Кісялёў не мог не сказаць свайго слова і пра здраднікаў Паўстання, тых, хто купілі сабе жыццё, але прычыніліся да смерці і пакутаў іншых [артыкул *Фантомы тайных архіваў*. Упершыню: часопіс „Полымя” 1998, № 9]. Павінны мы ведаць і сваіх антыгерояў...

Апрача артыкулаў на тэму Паўстання ўкладальніца Лія Кісялёва змясціла ў зборніку яшчэ тры артыкулы. Па-першае, – *Пра вешчых песняроў, фартуну Радзівілаў і сакрэты старых радаводаў* (упершыню: газета „Голас Радзімы” ад 26 чэрвеня, 3 і 10 ліпеня 1997 г.), дзе – як заўсёды грунтоўна – выкладзена гісторыя роду Луцэвічаў, які даў Беларусі Янку Купалу. Дзякуючы гэтай публікацыі Г. Кісялёва, цяпер кожны школьны настаўнік зможа правільна падаць гісторыю напісання драмы *Раскіданае гняздо*: дзедка вялікага паэта выгнаны з арэнды засценка Пясцы вясной 1876 г. Вітгенштэйны (а не Радзівілы, як сцвярджалася раней нават у працах аўтарытэтных аўтараў). Па-другое, у артыкуле *Залатая падкова, або Радавод кампазітара* (упершыню: часопіс „Мастацтва” 1996, № 10) на падставе Радаслоўных кніг шляхты Віцебскай губерні даследчыку ўдалося ўдакладніць шмат якіх дат і падзей з жыцця сям’і Антона Абрамовіча, беларускага кампазітара, які жыў і працаваў у сярэдзіне XIX стагоддзя ў Пецярбурзе.

І, нарэшце, сваё месца ў зборніку знайшоў артыкул *Ян Баршчэўскі – спрэчкі біёграфіаў* (упершыню: часопіс „Полымя”, 1995, № 11), у якім Г. Кісялёў палемізаваў з нашай гіпотэзай адносна года нараджэння Яна Баршчэўскага: выяўленая ў архівах напачатку 1990-х гг. радаводная справа стала падставай для ўвядзення ва ўжытак 1799 г. як года нараджэння пісьменніка. Аднак навуковец запярэчыў: дадзены радавод не мае дачынення да нашага Яна Баршчэўскага. І меў рацыю, адстойваючы версію, што пісьменнік „не быў чалавекам філамацкага пакалення [...] Ён старэйшы. Па ўзросце ён нібы папярэднік філаматаў” (с. 295). Славуты гісторык літаратуры лепш за іншых ведаў, а часам інтуітыўна адчуваў „сваё” XIX стагоддзе. Адчуваў тое, што пазней, у 2010 г., нам удалося пацвердзіць дакументальна: выяўленыя спісы студэнтаў Полацкай езуіцкай акадэміі за 1813–1816 гг. паказваюць, што Ян Баршчэўскі ў верасні 1813 г. меў 21 год, у верасні 1814 г. – 22 гады, у верасні 1815 – 23 гады. А г. зн., што нарадзіўся ён хоць і не ў 1790 г. (дата, якую адстойваў Г. Кісялёў), аднак вельмі блізка да яго: напрыканцы 1791 ці ў першай палове 1792 г.

У сувязі з гэтым падумалася: а што калі і ў ва ўсіх іншых выпадках, дзе мы дазволілі сабе ўсумніцца ў правільнасці высноў і гіпотэз Г. Кісялёва (атрыбуцыя *Энеіды на выварат*, *Тараса на Парнасе* і інш.), меў рацыю менавіта ён – „кротус Генус”? І ці вартае чаго наша пакаленне, якое – як паказвае практыка – надзвычай мала змагло дадаць цаглінак у мур, пакладзены Вялікім Майстрам?

Мікола Хаўстовіч

Варшава

Agnieszka Goral, *Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów czynności w języku białoruskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, 199 s.

Nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w 2013 roku ukazała się książka autorstwa Agnieszki Goral *Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów czynności w języku białoruskim*. We wstępie Autorka zaznacza, że publikacja jest skróconą wersją rozprawy doktorskiej, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Michała Sajewicza i obronionej w 2011 r. w Instytucie Filologii Słowiańskiej UMCS w Lublinie.

Na strukturę prezentowanej pracy, oprócz wstępu, uwag końcowych, bibliografii oraz wykazu skrótów, składają się trzy rozdziały, z których rozdział drugi i trzeci jest poświęcony egzemplifikacji materiału faktograficznego, jego analizie i opisowi (jest to tak zwana część praktyczna), natomiast rozdział pierwszy stanowi część teoretyczną.

W części wstępnej (s. 9–30) został omówiony cel pracy, przedstawiona jej struktura, opisana baza materiałowa i przyjęta metodologia badań, ukazane słowotwórcze tendencje w rozwoju współczesnego języka białoruskiego. Recenzowana monografia jest wynikiem analizy i opisu 1097 białoruskich derywatów sufiksalnych z kategorii osobowych nomina agentis motywowanych podstawami werbalnymi (608) i rzeczownikowymi (489). Materiał faktograficzny, stanowiący przedmiot badań, został wyekscerpowany ze słowników, materiałów prasowych, opracowań naukowych oraz różnego rodzaju podręczników (w wykazie źródeł zostało wymienionych 45 pozycji (s. 171–173). W trakcie analizy słowotwórczej poszczególnych formacji wykorzystano opis synchroniczny. Jak zaznacza sama Autorka, „materiał analizowany jest metodą synchroniczną (opisową, porównawczą, dystrybucyjną, statystyczną), z elementami szkoły warszawskiej, przy uwzględnieniu reguł logiczno-syntaktycznych sformułowanych przez W. Doroszewskiego w pracach *Kategorie słowotwórcze* [...] oraz *Podstawy gramatyki polskiej* [...], w których budowa wyrazu motywowanego jest porównywana ze strukturą zdania (jako że między formantem a tematem występuje ten sam rodzaj relacji, jak między podmiotem i orzeczeniem)” (s. 13). Tego typu relacja zachodzi pomiędzy formantem a podstawą czasownikową w formacjach oznaczających wykonawcę czynności. Jeżeli chodzi o derywaty odrzeczownikowe, to w monografii jest rozwijana koncepcja zapoczątkowana w słowotwórstwie polskim przez A. Heinza w pracy *Funkcja egzocentryczna rzeczownika*, który formacje oznaczające subiektów czynności dzielił w zależności od funkcji składniowej podstawy derywacyjnej występującej w peryfrazie słowotwórczej i będącej nazwą wytworu, narzędzia, materiału, miejsca, skłonności (s. 20). W recenzowanej pracy w zakresie białoruskich desubstantywnych nomina agentis „zostały wyróżnione nazwy odbiektowe (por.

малочнік, мытнік, хімік), odrezultatywne (por. *лялькар*), odnarzędziowe (por. *дудар, катарынішчык*), odmateriałowe (por. *пазалотнік*), odmiejscowe (por. *банкiр, біблiятэкар, паштар*) i odspособowe (por. *слаламіст*)" (s. 12). W dalszej części Autorka szczegółowo omawia stan badań w zakresie osobowych nazw subiektów czynności przeprowadzonych przez badaczy polskich (m. in. prace: W. Pomianowskiej, M. Honowskiej, R. Grzegorzczkovej, H. Satkiewicz, J. Puzyniny, R. Laskowskiego, K. Kleszczowej, M. Sajewicza) i białoruskich (jak np. prace: P. Szuby, P. Sciacko, L. Siamieszki, J. Marozawej, A. Maczaławej i in.). Uwzględnia również osiągnięcia uczonych rosyjskich (np. prace: W.W. Winogradowa, J.A. Ziemskiej, W.W. Łopatina i in.)

Rozdział pierwszy recenzowanej pracy jest poświęcony teoretycznym podstawom badań, omawiającym pojęcia stanowiące niezbędne instrumentarium do synchronicznego opisu formacji słowotwórczych w ogóle oraz osobowych nazw subiektów czynności w języku białoruskim w szczególności. W oparciu o obszerną literaturę Autorka przedstawia rozumienie terminu „słowotwórstwo” w polskiej, białoruskiej i rosyjskiej literaturze lingwistycznej (s. 31–33), a następnie prezentuje stan badań z zakresu słowotwórstwa synchronicznego na Białorusi. W dalszej kolejności przedstawia rozumienie wyrazu pochodnego (motywowanego, derywowanego) w ujęciu synchronicznym (m. in. według definicji G.O. Winokura, M. Dokulila, R. Grzegorzczkovej, A. Nagórko, A.N. Tichonowa), omawia pojęcie słowotwórczej motywacji wyrazów, rolę peryfrazy słowotwórczej przy ustalaniu kierunku pochodności wyrazów, zasady ustalania motywacji słowotwórczej (m. in. w oparciu o reguły zawarte w akademickiej gramatyce języka rosyjskiego (АГ-70) i prace I.S. Ułuchanowa, W. Łopatina, J. Strutyńskiego, P. Sciacko), rozpatruje typy motywacji słowotwórczej (bezpośrednia i pośrednia, wyjściowa i niewyjściowa, główna i towarzysząca, pojedyncza i niepojedyncza, regularna i nieregularna). Szczegółowo analizuje również pojęcie podstawy słowotwórczej i tematu słowotwórczego opierając się na licznych pracach z zakresu słowotwórstwa badaczy polskich, rosyjskich i białoruskich (s. 48–50). Zwraca uwagę na różne typy podstaw słowotwórczych (pełną, uciętą = „zdezintegrowaną” oraz rozszerzoną), uwytkła różnice między podstawą słowotwórczą a tematem słowotwórczym dostrzeżone w pracach różnych badaczy, sygnalizuje także synonimiczne użycie tych terminów przez innych autorów (s. 49). Ponieważ każdy wyraz słowotwórczo podzielnym jest konstrukcją dwuczłonową, Autorka uznała za celowe przedstawienie, obok pojęcia tematu słowotwórczego, również pojęcie formantu i ewolucję treści tego pojęcia w miarę rozwoju słowotwórstwa jako dyscypliny językoznawczej. Na dzień dzisiejszy definicja formantu, jako segmentalnego morfemu afiksального różnicującego derywat od jego podstawy słowotwórczej, okazała się niewystarczająca. Liczne badania dowiodły konieczności uściślenia tego typu określeń. W związku z tym badacze znacznie rozszerzyli liczbę typów formantów słowotwórczych. W charakterze przykładu Autorka przytacza podział formantów zastosowany przy opisie derywatów polskich przez R. Grzegorzczkową i J. Puzyninę, które wyróżniają 5 grup formantów: afiksalne (grupę tę tworzą 7 typów określonych przez afiksy i ich kombinacje), paradygmatyczne, alternacyjne, prozodyczne i złożone (s. 52–53), zmodyfikowaną klasyfikację M. Sajewicza, składającą się z sześciu

grup, z których najbardziej jest rozbudowana grupa formantów afiksalnych (mamy tu łącznie 9 typów formantów) oraz grupy formantów: paradygmatycznych, dezintegralnych, alternacyjnych, prozodycznych i mieszanych (s. 53). A. Goral podkreśla wagę prac J. Kuryłowicza, W. Doroszewskiego oraz M. Dokuliła, które zapoczątkowały powszechne dziś rozróżnianie formantów o funkcji transpozycyjnej, modyfikacyjnej i mutacyjnej (s. 54–55). Rozdział pierwszy kończy się prezentacją poglądów badaczy polskich, białoruskich oraz rosyjskich na istotę wartości kategoryjnej, kategorii słowotwórczej i typu słowotwórczego.

Rozdział drugi omawianej pracy jest poświęcony prezentacji i opisowi dewerbalnych nazw subiektów czynności w języku białoruskim w ujęciu synchronicznym. Na wstępie Autorka podkreśla, że poszczególne derywaty tworzące tę kategorię mogą być motywowane zarówno podstawami czasowników imperfektywnych jak i perfektywnych przy tych samych formantach słowotwórczych, choć równie często zdarza się i tak, że określony formant konotuje przeważnie podstawę jednego członu pary aspektowej czasownika. W wypadku, gdy nazwa subiektu czynności może być semantycznie interpretowana jako pochodna od obu podstaw czasownikowych, to „w celu uporządkowania analizy” należy, w ślad za W.W. Łopatinem, „wybrać tę podstawę, która bliższa jest derywatowi ze względu na kryterium formalne” (s. 62–63). Wśród dewerbalnych nazw subiektów czynności w języku białoruskim Autorka wyróżniła szereg klas wyrazów, „utworzonych za pomocą 37 FS [formantów słowotwórczych – M.T.], charakteryzujących się różnym stopniem aktywności” (s. 63), i przedstawiła je w układzie od najbardziej do najmniej produktywnych. Niektóre klasy zostały zgrupowane w typy słowotwórcze według zasady, że tzw. rozszerzone postacie prymarnego formalnie sufiksu są wariantami jednego formantu (np. formacje z sufiksami *-чык*, *-шчык*, *-льшчык*, *-ельшчык*, *-альшчык*, *-ільшчык* włączono do jednego typu słowotwórczego, obejmującego 298 derywatów (s. 64); z drugiej jednakże strony, wyrazy motywowane na *-льшчык*, *-ельшчык*, *-альшчык*, *-ільшчык* mogą być traktowane jako formacje derywowane od podstaw werbalnych za pomocą formantu *-шчык* z jednoczesnym rozszerzeniem tematu słowotwórczego o odpowiednie elementy, o czym pisał A. Łukaszaniec, a co odnotowała również sama Autorka na s. 78). Egzemplifikacja materiału faktograficznego w procesie analizy przyjmuje u Autorki np. następującą postać: *аб’ездчык* ndk. ТСБМ-1: 46, [ТСБЛМ: 15, РУСАК 2003: 168, 2002: 20, ГБМ-62: 28] ≤ *аб’ездзіць* dk. ‘objeździć’, sem. ‘той, хто аб’язджае (лес, участак чаго-небудзь)’, gdzie są podane: nazwa osoby wykonującej czynność niedokonaną, źródła odnotowania nazwy, podstawa słowotwórcza o aspekcie niedokonanym z przytoczeniem jej znaczenia w języku polskim, peryfrazą słowotwórczą (s. 64). Warto zwrócić uwagę, że w peryfrazie słowotwórczej, obok składnika wskazującego na podstawę słowotwórczą, w nawiasie zwykłym zostały podane odpowiednie składniki pełniące funkcję dopełnieniową lub rzadziej okolicznikową, nie wyeksponowane explicite w strukturze formalnej derywatu. Podobnie zostały przedstawione odczasownikowe osobowe nazwy subiektów czynności z innymi formantami. Należy podkreślić, że Autorka dołożyła wszelkich starań, by obrany temat przedstawić w sposób pełny i wyczerpujący, by poszczególne typy słowotwórcze, reprezentujące białorską kategorię nomina subiecta, opisać wszech-

stronnie i zaopatrzyć je w jednoznaczne i nie budzące wątpliwości komentarze. Stąd w pracy znajdujemy nie tylko prezentację i analizę derywatów z formantami produktywnymi (oprócz wymienionych należą tu także np. konstrukcje z sufiksem *-nik* i jego rozszerzonymi wariantami *-льnik*, *-нник*, *-ельник*, formacje z sufiksami *-ap* / *-amap* w funkcji formantów), lecz także przedstawienie typów nieproduktywnych z formalnymi wykładnikami *-энт*, *-біт*, *-ак* *-ла* i in., a także typów słowotwórczych obejmujących od jednego do kilku derywatów. Zauważmy, że Autorka nie zakładała opisu genetycznej pochodności wyrazu sekundarnego od prymarnego, a zajmuje się wyłącznie synchronicznym opisem formacji słowotwórczych i tej zasady przestrzega konsekwentnie, czego dowodem jest np. włączenie formacji w rodzaju *даяр* 'той, хто доіць (карову)', *ткач* 'той, хто тчэ (тканіну)' do derywatów odczasownikowych, mimo iż z diachronicznego punktu widzenia są to konstrukcje urobione od żeńskich nazw wykonawczyń czynności *даярка* i *ткачыха*, jako że dojeniem krów i tkactwem zajmowały się tradycyjnie kobiety, a odpowiednie nazwy męskie pojawiły się na terenie Białorusi dopiero w okresie kolektywizacji i industrializacji. Tak samo też są analizowane i opisywane całe typy słowotwórcze, niezależnie od tego, czy są to typy rodzime, czy też obce (jak np. derywaty z formantami *-чык*, *-цель*, *-ц(а)*, *-іст*, *-энт*). Dodajmy, że Autorka nie unika komentarzy z zakresu słowotwórstwa historycznego, zdając sobie sprawę, że system słowotwórczy nie jest zamknięty i statyczny, a cały czas podlega zmianom ze względu na oddziaływanie czynników językowych i ekstralingwistycznych. Liczne komentarze i uwagi tego typu nie zakłócają toku wykładu, a wręcz odwrotnie – uzupełniają go i uściślają.

Opis przedstawionego materiału jest dokonywany po egzemplifikacji całego typu słowotwórczego. Tak na przykład, w opisie derywatów dewerbalnych z formantem *-nik* i jego rozszerzonymi wariantami, znajdujemy informacje o produktywności tego formantu, jego szczególnej aktywności w sferze neologizmów, o relacjach synonimicznych, w które wchodzi derywaty z tym formantem z formacjami o wykładniku *-чык* i jego wykładnikach rozszerzonych (por. np. na s. 89 dublety słowotwórcze typu *апальнік* – *апальшчык*, *нагляднік* – *наглядчык*, *свідравальнік* – *свідроўшчык*; por. także: *вынаходнік* – *вынаходца*, *выхавальнік* – *выхавацель*, *друкавальнік* – *друкар*). Znajdujemy tu także informacje o pełnych i skróconych podstawach słowotwórczych tych derywatów, o podstawach dokonanych i niedokonanych, o czynnikach decydujących o wyborze pełnej lub skróconej postaci podstawy słowotwórczej w zależności od wariantu formantu, od czynników fonetycznych, od działania prawa analogii itp. (s. 92–93). Podsumowujące omówienie kończy się wyliczeniem zjawisk morfonologicznych, które towarzyszą derywacji nazw subiektów czynności z formantem *-nik* oraz przytoczeniem odpowiednich przykładów. Do zjawisk tego rodzaju należą regularne ucięcia samogłosek tematycznych oraz morfu *-ава-* w podstawach słowotwórczych, a także alternacje samogłoskowe i spółgłoskowe w podstawie derywacyjnej i w derywacie (s. 93–94). W analogiczny sposób są prezentowane i opisywane wszystkie inne dewerbalne typy słowotwórcze białoruskich osobowych nazw subiektów czynności.

Podobny układ materiału i jego opis cechuje również rozdział trzeci, w którym zostały poddane analizie odrzeczownikowe nazwy subiektów czynności.

Przedmiotem analizy są tu derywaty odrzeczownikowe utworzone za pomocą różnych formantów. W peryfrazach słowotwórczych tych formacji formant pełni funkcję podmiotu, natomiast podstawa słowotwórcza występuje w funkcji dopełnienia lub okolicznika miejsca, sposobu, czasu. Z semantycznego punktu widzenia wyrazy motywujące mogą oznaczać obiekt, rezultat, narzędzie, sposób, materiał (s. 125). Derywaty desubstantywne w liczbie 489 zostały podzielone na 21 typów słowotwórczych (w zależności od postaci sufiksalnego formantu słowotwórczego), z których 2 cechuje wysoka produktywność, 5 – średnia i 14 – niska. W rozdziale trzecim, podobnie jak w rozdziale poprzednim, po materiale ilustrującym konkretne typy słowotwórcze, jest zamieszczana odpowiednia tabela podsumowująca wyniki analizy przedstawionego materiału faktograficznego. Tak np. tabela na s. 132 unaocznia, że konstrukcje z formantami *-ik* (ык) // *-nik* // *-oŭnik* // *-avik* to derywaty odobiektowe (np. *сакольнік*), odrezultatywne (np. *трыкатажнік*), odmiejscowe (np. *крамнік*), odobiektowe/odrezultatywne (np. *абутнік*), odnarzędziowe (np. *лучнік*), odsposobowe (np. *празаік*), odobiektowe/odmiejscowe (np. *садоўнік*), odmateriałowe (np. *залатнік*), temporalne (np. *сезоннік*). Tabela zawiera również dane liczbowe i procentowe poszczególnych typów derywatów (np. najliczniejszą grupę tworzą derywaty odobiektowe – 51, co stanowi 36,70% ogólnej liczby wszystkich formacji z sufiksem *-ik* (-ык) i jego rozszerzonymi wariantami, a najmniej liczną jest grupa odmateriałowych i temporalnych derywatów – po 1 przykładzie), wyróżnia także formacje szczególnie reprezentatywne dla konkretnych dziedzin działalności zawodowej. W trakcie opisu i interpretacji poszczególnych formacji słowotwórczych Autorka zwraca uwagę na możliwość ich dwumotywacyjności (por. np. przypisy na s.: 84–85, 94–95, 126–127, 129, 130, 137, 145, 154). Wydaje się jednak, że drugą motywację (a może nawet podstawową i bardziej przekonującą) można wskazać również w szeregu innych przypadków. Tak np. nie sposób wykluczyć pochodności synchronicznej derywatów *пажарнік*, *мытнік*, *таможнік*, *сезоннік*, *ляснік*, *пуцявік*, *скурнік* ‘dermatolog’, *туберкулёзнік*, *гарлавік* od podstaw deadiektywnych z formantem *-ik* w funkcji substantywizującej. Nie powinno się także wybierać w charakterze bazy derywacyjnej wyrazu pochodnego, motywowanego przez wyraz słowotwórczo niepodzielny o tym samym pierwiastku, jeżeli oba są semantycznie tożsame (por. np. dwumotywacyjność *гарманіст* ≤ *гармонік* (s. 141) i *гарманіст* ≤ *гармонь* (s. 136); podana podstawa *гармонія* jest tu zapewne zwykłym niedopatrzaniem). Podobny problem dotyczy formacji typu *варажбіт*, potraktowanych przez Autorkę jako derywaty odczasownikowe z „nowym” formantem *-bim*, mimo iż deverbativa z formantem *-b(a)* są w języku białoruskim w powszechnym użyciu (zauważmy jednak, że motywacja odrzeczownikowa została dostrzeżona u innych badaczy i skrzętnie odnotowana; s. 112). Do kwestii wielomotywacyjności odwołuje się Autorka również w *Uwagach końcowych* podkreślając, że „ustalając kierunek motywacji, należy brać pod uwagę nie tylko związek semantyczny i formalny między wyrazem motywującym i motywowanym, lecz także czynnik systemowy, zgodnie z którym w przypadku wątpliwości należy preferować taki sposób kwalifikacji, który pozwala zaszeregować derywat do większego zbioru jednostek” (s. 165).

Omawiana praca jest zbyt obszerna pod względem materiałowym i różnorodnych aspektów opisu tego materiału, by w krótkiej recenzji zaprezentować ją w całości. Uważam jednak, że Autorka w pełni osiągnęła cel nakreślony we *Wstępie*. Praca została oparta na materiale wyekscerpowanym z różnorodnych źródeł. Analiza materiału uwzględnia nie tylko leksykę zaczerpniętą ze słowników objaśniających współczesnego białoruskiego języka literackiego, lecz także leksykę specjalistyczną, pochodzącą z wielu słowników terminologicznych, opiera się również na słownictwie archaicznym i licznych neologizmach, wyrazach książkowych i potocznych, na leksyce powszechnie używanej i słownictwie rzadkim, okazjonalnym.

Analiza konstrukcji słowotwórczych i ich opis w rozdziałach drugim i trzecim są usystematyzowane, derywaty odpowiednio poklasyfikowane oraz wnikliwie zinterpretowane i skomentowane. Przedstawiają one różnorodność typów słowotwórczych stanowiących kategorię osobowych nazw wykonawców (subiektów) czynności, ich wzajemne oddziaływanie, różną produktywność w poszczególnych dziedzinach działalności ludzkiej. Bazę teoretyczną niezbędną do opisu wybranej kategorii słowotwórczej Autorka zaprezentowała w pierwszym rozdziale w oparciu o obszerną i ze znanstwem dobraną literaturę przedmiotu przedstawioną w *Bibliografii*, liczącej 461 pozycji. Rozdział ten może być z powodzeniem wykorzystany przez młodych badaczy specjalizujących się w zakresie słowotwórstwa, natomiast całość pracy stanowi istotny wkład do naszej wiedzy o słowotwórstwie białoruskim i tendencjach rozwojowych współczesnego słownictwa białoruskiego.

Mikołaj Timoszuk
Warszawa